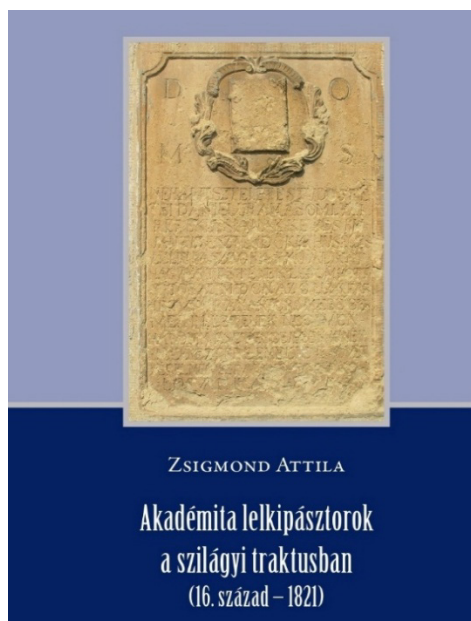

Endre BÍRÓ¹

**Zsigmond Attila: Akadémita
lelkipásztorok a szilágyi
traktusban (16. század – 1821).
Szeged–Debrecen: SZTE BTK
Kulturális Örökség és Humán
Információtudományi Tanszék –
Tiszántúli Református
Egyházkerület Levéltára, 2024**

A közelmúltban egyre több református egyháztörténeti névtár megjelenésére lehettünk figyelmesek. Pusztán az elmúlt tíz év református vonatkozásainál maradvá és a teljesség igénye nélkül említhetők Köblös József és Kránitz Zsolt Dunántúli Egyházkerületet átfogó adattárjai (2018,² 2022³),

¹ University of Szeged, Hungary.

² KÖBLÖS József – KRÁNITZ Lajos (szerk.) (2018): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. 1761–1849*. Pápa: Pápai Református Gyűjtemények. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 15–16.).

³ KÖBLÖS József – KRÁNITZ Lajos (szerk.) (2009): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760*. Pápa: Pápai Református Gyűjtemények. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 10.).

Tömösközi Ferenc Gömörtől a keleti határig terjedő archontológiai-prozopográfiai kötete (2022),⁴ valamint Emödi András Érmelléki Egyházmegye lelkészeit és tanítóit taglaló feldolgozása (2022).⁵

Jelen recenzió tárgya 2024-ben látott napvilágot az SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék és a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára kiadásában. Zsigmond Attila kutatásait az NKFIH OTKA K-145896 *A magára hagyottság és a megküzdés jegyében. Művelődés- és társadalomtörténeti mélyfúrások a protestáns kultúrrégiók összehasonlító történeti elemzéséhez (16–19. század)* címet viselő kutatási projekt támogatta. Kiadványa a Szilágyi Református Egyházmegye klérusának egy szignifikáns szeletét, a külföldi akadémiákat látogatott lelkipásztorokat vizsgálja a traktus 16. századi létrejöttétől annak az 1821-es egyházigazgatási átszervezéssel járó megszüntetéséig. A Szerző munkája az addig megjelent lelkészi, illetve peregrinációs adatbázisok és gyülekezettörténeti kiadványok mellett számos levéltári forrás (egyházmegyei protokollumok, vizitációs iratok, parciális zsinati jegyzőkönyvek, összeírások) kitartó feldolgozásának eredménye. Ebben segítette szilágysági kötődéséből, a jelen művet megelőző kutatásokból és közlésekből (lásd többek között a szilágyi egyházmegye 1683. évi kegyserösszeírását vagy lelkészeinek legkorábbi névsorát) adódó alapos helyismerete és szaktudása. Kiadványa nem kis feladatot vállalt, hiszen a szilágyi egyházmegye területén annak történetföldrajzi sajátosságaiból fakadóan két vármegye osztozott, illetve tiszántúli egyházkerületi betagolódása ellenére az erdélyi egyházigazgatásnak is érdekszféráját képezte, ami a traktus belső dinamikájában is egyéni törésvonalakat idézett elő. Amint erre Zsigmond Attila is rámutatott, ez nem csupán a belső és külső viszonyrendszerekben járt tartós feszültségekkel, hanem a kutatás számára is többirányú elmélyültséget, szerteágazó forrásfeltárást igényelt, amit a traktuális levéltár iratanyagának korábbi szétszóródása tovább fokozott.

Az adattár előtanulmányában részletes ismertetőt kapunk a Szilágyságról, így annak földrajzáról és közigazgatásának történetéről, a középkori, majd a református egyházszervezet kialakulásáról, végül pedig a szilágyi egyházmegye 18. századi zavaros

⁴ TÖMÖSKÖZI Ferenc (2022): *Az Ige erejével. Lelkészi életrajzok és adattár Gömörtől a keleti határig*. Komárom: Selye János Egyetem Református Teológiai Kar.

⁵ EMÖDI András (2018): *Az Érmelléki Református Egyházmegye történeti névtára 1849-ig*. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani XXV.).

helyzetéről is, melynek a tisztán Erdélyhez csatolt szilágy-szolnoki traktus 1821-es életre hívása vetett véget. A szerző a prédikátori névsorok általános kutatása kapcsán felhasznált forrásokat nyomtatott és írott halmazokra különíti el, a legfontosabbakat alapos kritikai elemzésnek veti alá. Külön említést érdemel azon észrevétele, amely arról számol be, hogy a Petri Mór-féle vármegyetörténeti monográfia a szélesebb körű forrásbevonásnak köszönhetően gyűlekezetenként akár többszörös lelkésznévsori gyarapodást produkált az alapvetően egyháztörténeti érdeklődést kiszolgáló, egyházkerületi kiadású Névkönyvek adatrögzítéseihez képest. Az egyházlátogatási iratok bemutatása során megállapítja, hogy eleinte növekvő, az 1780-as években pedig kifejezetten magas volt a szilágyi esperesség akadémikus lelkipásztorainak aránya, ami ettől kezdve fokozatosan csökkent – átlagában pedig egyötödöt tett ki. Egy másik elemzés az egyes irattípusokból megszerezhető információk mennyiségét vetítette le az egyes eklézsiákra nézve, amelyből jól látható az adott források hozzáadott adatgazdagságának mértéke és újdonsággal kecsegtető potenciálja.

A peregrinált lelkészek kutatásának hasonlóan tartalmas módszertanába az előtanulmány harmadik fejezetében nyerünk betekintést. A szerző az akadémiták által betöltött egyházközségeket (ami egyenesen arányosan alakult azok családszámával és anyagi helyzetével), a peregrinusok származásának, kollégiumi és egyetemi tanulmányainak megoszlását diagramok segítségével ábrázolja, a kapott adatokat folyamatosan értelmezi.⁶ A névtári írásműnek az is nagy pozitívuma, hogy nyitott az akadémita életutak kvalitatív, személyes tényezői iránt, és nem szorítkozik a kvantitatív adatok feldolgozására. Jóllehet csak kevés életrajzszerű áttekintés és egodokumentum állt rendelkezésre, a szerző – néhány már megjelentetett vagy vitatott hitelességű írás kivételével – közli munkájában a biográfiai értékű nekrológokat, visszaemlékezéseket, és nem mulasztja el a vonatkozó lelkipásztorok karrierjének értékelését sem, mely során arra a következtetésre jut, hogy az egyházi iratképzők forrásai és az életrajzi portrék által a közös alanyról alkotott kép nem törvényszerűen fedi egymást (lásd Bántó Mihály

⁶ A teljesség igénye nélkül néhány megállapítást fontos kiemelni. A legtöbb akadémikus Erdélyben, azon belül Kolozsváron végzett főiskolát, valamint az esetek kimagasló többségében holland egyetemre ment tovább. A legtöbb lelkész származási, illetve ordinációs helyszíne feljegyzés hiányában nem állapítható meg. Szintén fontos tanulság, hogy peregrinációra nemcsak iskolamesterek vállalkoztak, hanem esetenként már aktív lelkészek is. Egyházigazgatási tisztséget az akadémiták alig több mint fele töltött be.

esetét). Az eddigi névtárak ismeretében számottevő újításként jelentkeznek az akadémiták irodalmi munkásságának számbavétele, ami számos műfajra kiterjedő, ugyanakkor viszonylag szerény mennyiségű szellemi termékben nyilvánult meg, amely általában nem a Szilágyság területén és nem az ottani szolgálatokhoz kapcsolódóan született. A lelkészek könyvgyűjtő akcióinak, valamint sajtófogyasztási szokásainak vizsgálata már túlmutat a prozopográfiai-archontológiai vállalkozás keretein, ettől függetlenül a vonatkozó életpályákat értékes művelődéstörténeti adalékkal gazdagítja.

Zsigmond Attila adataira prozopográfiai és archontológiai részre oszlik. Előbbi a harmadik fejezet vázlatos tartalmi kivonatának megfelelő egységes és következetes séma alapján tárja elénk kutatása releváns találatait. A születési-halálozási adatsort a lelkészi életút szabályszerűségeihez igazodva a bel- és külföldi tanulmányok, a papi ordináció, a rektori és prédikatori szolgálatok, továbbá az utóbbi minőségben viselt tisztségek hely- és időköre követi. A prédikatori karrier eddig felsorolt fontos állomásai után foglal helyet az esetleges irodalmi művekre vonatkozó adatsor. Legutolsóként a családi dimenzió szerepel, amely a házastársak és gyermekek életrajzi adatait taglalja. A felhasznált források a kapcsolódó adatsorok mögött, a bibliográfiaként jelölt olvasmányok pedig külön sorban szerepelnek. Ez a kivitelezés lehetővé teszi az egyes biográfiai adatelemek egyenkénti kereshetőségét és eligazítást ad az olvasói érdeklődés további elmélyítéséhez. Az egyes lelkészek prozopográfiai tömbjei minden esetben az életrajz bizonyos fokú részletezésével és kutatói okfejtéssel – hipotézisek megfogalmazásával, az esetleges ellentmondások feloldásával stb. – zárulnak. Az adatbázis archontológiai része az egyes gyűlekezetek összes ismert lelkészének névsorát tartalmazza, kiemelve bennük a peregrinusokat. Ezzel a szerző láthatóvá teszi az akadémiták eklézsián belüli arányát is.

A lényegre törő bevezetéssel, tartalmas és minden részletre kiterjedő módszertani ismertetővel ellátott előtanulmány egyetlen tárgyi botlása vagy elírása a Köblös József és Kránitz Zsolt névvel fémjelzett archontológiai és prozopográfiai adattárhoz kapcsolódik, amely nem a Dunamellék, hanem a Dunántúl lelkészeit és tanítóit gyűjtötte egybe (8. o.; előbbi illetően még nem született egyházkerületi perspektívájú névtár).

Zsigmond Attila kutatói célja a szilágyi traktusban szolgált akadémikus lelkészek életrajzi adatainak összegzésén túlmutatóan a Tiszántúli és az Erdélyi Egyházkerület határán egyensúlyozó Szilágyság régiós viszonyrendszerének, illetve papi karrierlehetőségeinek árnyalása. Úgy gondolom, mindezt sikerült megvalósítani, hiszen a peregrinusok által

betöltött eklézsiák, valamint a betöltés időbeli terjedelmének és gyakoriságának megismerésével a szilágysági egyháztörténet-kutatás egyértelműen közelebb jutott a gyülekezeti minőség egyfajta klasszifikációjához, a feltárt családi vonatkozások pedig az ároni dinasztiák egymáshoz való viszonya és összefonódása, olykor egyházigazgatási határokon átívelő kapcsolathálója tekintetében szolgálnak értékes kapaszkodó gyanánt. A szerző művével a szilágyi esperesség prédikátorokat és rektorokat átfogó teljes adatbázisának stabil fundamentumát rakta le, melynek további épülését az egyháztörténet iránt fogékony közönség érdeklődve várja.

Felhasznált irodalom:

- EMÖDI András (2018): *Az Érmelléki Református Egyházmegye történeti névtára 1849-ig*. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani XXV).
- KÖBLÖS József – KRÁNITZ Lajos (szerk.) (2009): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760*. Pépa: Pépai Református Gyűjtemények. (A Pépai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 10.).
- (szerk.) (2018): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. 1761–1849*. Pépa: Pépai Református Gyűjtemények. (A Pépai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 15–16.).
- TÖMÖSKÖZI Ferenc (2022): *Az Ige erejével. Lelkeszi életrajzok és adattár Gömörtől a keleti határig*. Komárom: Selye János Egyetem Református Teológiai Kar.